

## MOĞOLLARDA KEMİK (İSKELET) YAKMANIN İNANÇ BOYUTU VE ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Recep YAŞA\*

### Öz

Moğollardaki dini inanca göre ölümsüz olan ruh, kemiklerde bulunmaktadır. Bu sebeptendir ki, aralarında Moğolların ve Türklerin bulunduğu bazı kavimlerde kemik, kutsal bir nesne olarak telakki edilmiş ve kemikler titizlikle korunmuştur. Bu telakkinin, temelinde yeniden dirilişin kemiklerde meydana geleceğine dair olan inanç yatmaktadır.

Bu inancın etkisiyle hareket eden Moğollar, düşmanlarının kemiklerini mezarlarından çıkararak yaktıklarına dair Tarihi Kayıtlar bulunmaktadır. Cengiz Han'ın "Batı Seferi" sırasında Merv'de Sultan Sancar'ın, Gazne'de Sultan Mahmud'un mezarları açılarak çıkan kemikleri yakılmıştır. Aynı şekilde Sultan Muhammed Harezmşah'ın Erdehin'deki mezarı açılarak çıkan kemikleri yakılmak üzere Ögedey Kaan'a gönderilmiş ve onun fermanıyla yakılmıştır.

**Anahtar kelimeler:** Kemik, Cengiz Han, Sultan Muhammed Harezmşah, Sultanı Sancar ve Sultan Mahmud.

### **The Faith Dimension And Effects Of Cremation Of Bones In The Mongols**

#### **Abstract**

Mongols supposedly believe that immortal soul exists in bones. For this reason, in some hordes, including Mongols and Turks, bones were considered as sacred object and they were carefully preserved. The main motive of this faith is the belief that resurrection take place in bones.

Various historical documents record that Mongols, under the influence of this faith, exhumed the bones of their enemies from their graves and burned them. During Genghis Khan's "Western Expedition", the bones of Sultan Sanjar in Marv and Sultan Mahmud in Ghazna were exhumed and burned. Likewise, the tomb of Sultan Muhammad II of Khwarezm was opened in Erdehin and his bones were sent to Ogodei Khan and burned with his decree.

**Keywords:** Bone, Genghis Khan, Sultan Muhammed Khwarzmshah, Sultan Sajar, Sultan Mahmud.

Geliş Tarihi: 01 Nisan 2021 - Kabul Tarihi: 03 Mayıs 2021.

Atıf Bilgisi: Recep Yaşa, "Moğollarda Kemik (İskelet) Yakmanın İnanç Boyutu ve Etkileri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 128, Sayı: 253, İstanbul 2021, s. 309-322.

\* Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, ryasa@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-1388-483X.

Moğollar, Asya'nın tamamını, Rusya ve Bulgaristan ile Macaristan sınırlarına kadar Avrupa'daki daha pek çok bölgenin yönetimini ve zenginliğini ele geçirmişlerdir. Ancak bu durum Moğolistan'ın kendine mahsus dini geleneklerini, hem de dini karakterlerini değiştirememiştir. Moğollar, Moğol yasası ve dini geleneklerine göre, fethettikleri ülkelerde düşmanın toprakla ilişkisinin sonsuza dek kesilmesinde, atalarının uyguladıkları geleneğe bağlı kalmışlardır. Bu geleneklerden biri de düşmanlarının kemiklerinin (iskeletinin) mezarlarından çıkarılarak ateşte yakılması meselesidir. İşte biz “*bu makalemizde*”, Moğollarda kemik yakmanın inanç boyutunu ve Moğol istilası sırasında mezarlardan kemikleri çıkarılan bazı Türk hükümdarlarının neden yakıldığı veya yakılmak istendiği olgusunu irdelemeye çalışacağız.

Bilindiği üzere, Moğollar her ne kadar kendilerine özgü kırsal-göçebe yaşam tarzlarını geliştirseler de yerleşik düzene geçemediklerinden, diğer medeniyet olgularından yoksun kaldılar. Misyonerlerin yakındaki Türk boyları arasında Hristiyanlığı ve Budizm'i yaymaları, Moğollar üzerinde hiçbir etki yapmadı. Doğa olaylarını ve doğal nesnelere kutsal sayan eski inançlarını, Şamanizm'i hiçbir zaman terk etmediler.<sup>1</sup>

Moğollar, canlı ve cansız bütün varlıkların bir canı ve ruhu olduğuna inanırlardı. Varlıklar, görünüşte cansız olsa bile, ona can veren bir “*hâkim sahibi*” vardı. Onlara göre her şey, yani kaya, dağ, ot, çiçek, kemik veya insan eliyle yapılmış nesnelere içlerinde çok özel bir töz, bir varlık ve bir ruh taşımaktaydı. Bu da bu varlıkların yaşamını ve hareket etmesini sağlamaktaydı.<sup>2</sup> Burada “*ruh*” ne tin, ne şeytan, ne de Tanrı idi. Görünmez bir madde olmakla birlikte, belirsiz, kişilik atfedilmeyen ve bununla birlikte irade sahibi bir şeydi. Ruh somut bir nesneye nüfuz ederek ona kendi özel gücünü vermekteydi.<sup>3</sup>

Esasen Şamanist Altaylıların nazarında, insan ceset ve candan ibaretti. Ceset de et, kemik ve kandan (kijinin edi, söögi, kanı) ibaretti.<sup>4</sup> Kan gibi, kemikler de kutsalı içermekteydi.<sup>5</sup> Bu bakımdan eski Moğolların dostluk (anda) törenlerinde uygulanan ritüellerden biri de kemikti. Moğollarda iki kabileye mensup olan şahıslar kendi aralarında dostluk ittifakı yaptıklarında mutlaka birbirleriyle karşılıklı olarak hediye alıp verirlerdi. Hediyelenmeden sonra da kemiğin sihirli değeri vasıtasıyla iki şahıs birbirleriyle dost (anda)<sup>6</sup> olurdu.<sup>7</sup>

<sup>1</sup> Plano Carpini, *Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul 2014, s. 47; John Man, *Cengiz Han, Yaşamı Ölümü ve Yeniden Dirilişi*, Çev. İsmail Tulçalı, İstanbul 2004, s. 72.

<sup>2</sup> Jean Paul Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çev. Aykut Kazancıgil - Lale Arslan, İstanbul 2005, s. 31-32; Wendy James, *Törensel Hayvan*, Çev. Sevda Çalışkan, İstanbul 2013, s. 154; Nevill Drury, *Şamanizm*, Çev. Erkan Şimşek, İstanbul 1996, s. 22.

<sup>3</sup> Max Weber, *Din Sosyolojisi*, Çev. Latif Boyacı, İstanbul 2012, s. 87.

<sup>4</sup> Abdülkadir İnan, *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara 1987, s. 421.

<sup>5</sup> Jean Paul Roux, *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1999, s. 126-127.

<sup>6</sup> Anda terimi Türk lehçelerinden ancak Kırgızca'da dünür kelimesiyle birlikte “*kuda +anda = kudanda*” (= dünür + kardeş), Kırgız - Kazakça'da “*kudandaltı*” (=dünür olanlar) şeklinde muhafaza edilmiştir. İnan, *a.g.e.*, s. 325.

<sup>7</sup> Evlatlık edinme törenlerinde çocuğa kurbanlığın aşıkli kemiğinin verilmesi, kabileye alınan yabancı ile cedd-i âlâyı barıştıran sembolüdür. Yakutlarda düşman kabileler barıştıktıkları zaman aşıkli kemik yabancı misafirlere verilir. Ekzogami yasasına bağlı kalan Başkurt boylarında bu ke-

Moğolların Gizli Tarihi'nde, Temuçin (Cengiz Han) ile Camuha'nın ilk dostluklarını şöyle anlatmaktadır: *"İlk defa aralarında dostluk (anda) kurdukları zaman Temuçin on bir yaşında idi. O zaman Camuha, Temuçin'e karaca bacağından elde edilmiş bir oyun kemiği (aşık) vermiş, Temuçin'de, içine kurşun dökülmüş başka bir oyun kemiği (aşık) almış ve bu suretle dost olmuşlardı."*<sup>8</sup> Dahası Camuha öldürülmeden önce Cengiz Han'dan ölümüyle ilgili birtakım isteklerde bulunması, kemiklerin kutsallığını ve gücünün çok daha açık bir şekilde ifade etmekteydi: *"Beni kanımı dökmeden öldür. Beni öldür ve kemiklerimi yüksek bir yere göm. Böylece torunlarını sonsuza dek koruyabileyim."*<sup>9</sup> Herhalde burada düşman kanının akıtılmaması ve kemiklerin kırılmadan gömülmesinin nedeni, Camuha'ya duyulan saygı değil, gücünün korunması idi.

Bununla birlikte, kemikler Şamanizm'in temel kavramını teşkil eden tekrar doğuşa imkân verdiğinden,<sup>10</sup> kemik yapısı canlının "ta" kendisiydi. Esasen kemikler, canlıyı geçmişe ve geleceğe bağlayan bir güçle donatılmıştı.<sup>11</sup> Bu nedenle, ölü bir insan ve hayvanın toprak üstündeki varlığını devam ettirebilmesi veya tekrar dünyaya gelmesi için kemiklerinin hiçbirinin kaybolmaması veya kırılmaması gerekliydi.<sup>12</sup> Nitekim kemiklerin oluşturduğu iskeletin daha iyi saklanabilmesi için ölü ya ağaçlar üzerine konur veya eti kemiklerden itina ile ayrılarak çıkarılırdı.<sup>13</sup> Kemikler imha edilirse, hayvan veya insanın toprakla olan tüm bağları kopacağından dolayı tekrar dirilmesi mümkün değildi. Moğollara göre de ruhun bulunduğu uzuv tesadüfen yaralanacak veya kırılacak olursa insan ölmekteydi.<sup>14</sup> Moğollarda eski bir âdet olan bu olguyu Plano Carpini'den ediniyoruz ki, o Moğollardan bahsederken: *"Yemek için hayvanlardan birini öldürdüklerinde, hiçbir kemiğini kırmıyorlar."*<sup>15</sup> demektedir. Esasen bir insan ve hayvanın tekrar dünyaya gelebilmesi için kemiklerinin hiçbirinin kaybolmamış ve kırılmamış olması olgusu etnografya çalışmaları ile de tespit edilmiştir ki,<sup>16</sup> bu durumda insan ve hayvan aynı düzlemedir.

---

mik "yeğen"ın (yani kız evladın çocukları) hakkı telaki edilirdi. "Yeğen" ise, ekzogami yasasına göre yabancıdır. Bununla beraber dayı olan kabile üzerinde birçok hakkı vardır. İnan, *a.g.e.*, s. 311.

<sup>8</sup> *Moğolların Gizli Tarihi (Monghol - Un Niuça Tobça'an) (Yazılıştı: 1240)*, I, Çev. Ahmet Temir, Ankara 1986, s. 52; B.Y. Vladimirtsoy, *Moğolların İçtimai Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev. Abdülkadir İnan, Ankara 1987, s. 95; İnan, *a.g.e.*, s. 328-329.

<sup>9</sup> *Moğolların Gizli Tarihi*, s. 130-133; Man, *a.g.e.*, s. 125.

<sup>10</sup> Mircea Eliade, *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İstanbul 1999, s. 189-190; Roux, *a.g.e.*, s. 128; Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevilik ve Bektaşilik*, Ankara 1990, s. 297-300.

<sup>11</sup> J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, İstanbul 1994, s. 136.

<sup>12</sup> İnan, *a.g.e.*, s. 435; J.P. Roux, *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Çev. Lale Arslan, İstanbul 2001, s. 62.

<sup>13</sup> Folklor metinlerinde de insanın vücudunun değil, kemiklerinin gömüldüğünün sürekli vurgulanması dikkate değer. Folklorlar, ölünün sonraki kaderi için önemli olan muhafazasının, özünün yıkılmaz temeli olarak, insan kemiği üzerine vurgu yapar. Şor destanında *"İhtiyar erkek ve kadının kemiklerini o, birlikte karaçam üzerinde yükseltti. O, altın tabut yaptı, oraya ihtiyar erkek ve kadının kemiklerini yerleştirdi ve karaçamın tepesine koydu."* diye geçmektedir. Andrey Markoviç Sagalavey, *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çev. Ali Toraman, İstanbul 2017, s. 144-145.

<sup>14</sup> Sâdettin Buluç, "Şamanizm V", *Türk Amacı*, Ankara 2018, s. 236.

<sup>15</sup> Carpini, *a.g.e.*, s. 45-46.

<sup>16</sup> Roux, *a.g.e.*, s. 136.

Kuşkusuz kemiğin yaşamsal gücü, kürek kemiğiyle yapılan kehanet törenlerinde de çok iyi bir şekilde göze çarpmaktadır.<sup>17</sup> Tüm dünya hükümdarlarının falcı ve astrologlarına danıştığı bir dönemde, Moğollar da kehanete çok büyük bir önem verdi. Moğollar, söğüt ağacından sopalara ve oklara, âşık kemiği ve zar, rüya yorumu, bağırsak falını uygulamaktaydılar. Ancak bunların arasında kürek kemiği falı, kendisine duyulan güven kadar, sık sık kullanıldığı için de tüm diğer yöntemlerin önüne geçmekteydi.<sup>18</sup> Bu hususta, Kalmuk, Kırgız, Kazak ve Moğollarda çok yaygın olan koç veya koyun kürek kemiği; ya da Koryaklarda fok kürek kemiği ile fala bakma âdetleri dikkat çekmekte idi.<sup>19</sup> Mircea Eliade, bu temayı incelerken, hayvanın kürek kemiğinde yenilenme sürecinde bulunan “*tüm hayatın*” sembolünü gördüğüne işaret etmekte ve bunun Sibirya’ya özgü bir inanç olduğunun da altını çizmektedir.<sup>20</sup>

Moğollarda görülen insan ve hayvan kemiğiyle ilgili bu tip inançlara ve bununla ilgili geleneklere, Türkler arasında da rastlanmaktadır. Geleneğe göre, Türkler de ölünün kemiklerinin muhafazasına çok önem verirlerdi. Bundan dolayı, Türkistan’da, bilhassa Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan ile Doğu Türkistan bölgelerinde kemik muhafaza kapları (Navs’lar), Kanglılar veya Kengeres Türk toplulukları ve Asya Hunlarıyla başlayarak, Budizm eğilimi gösteren sonraki Türk toplulukları ve devletleri (özellikle Gök-Türkler ve Uygurlar) döneminde imal edildi. Kemiğin kutsallığı ve muhafazası nedeniyle, Buhara hükümdarı Buhâr Hudât öldüğünde, onun adamları etini bedeninden ayırarak kemiklerini Buhara’ya götürdüler.<sup>21</sup> İbnü’l Esir’in Nasr b. Seyyâr’ın Türgiş lideri Kürsul’ü öldürtmesi münasebeti ile verdiği bilgi de bu konuda dikkat çekicidir: “*Kürsul (Köl-Çur)*<sup>22</sup> öldürülünce Türkler onun evlerini yaktılar, kendi kulaklarını kesip saçlarını kazıdılar ve atlarının

<sup>17</sup> Hatta kürek kemiği falı daha sonraki zamanlarda evrensel çapta bir kullanım sahası bulmuştur. A. Vambéry, Orta Asya’ya yaptığı seyahat sırasında bu durumu birebir gözlemlemiştir. Pagan Altaylar ve yarı Müslüman Kırgızlar ilk evvela kesilen bir koyunun kürek kemiğini yerde oluşturulan temiz ve saf “*Keöze Süyeghi*” adlı alev halinde yanan bir ateşin içinde tuttular. Daha sonra dikkatli bir şekilde kemiği yanan ateşin içinden alarak yere koyuldular ve genellikle gri bıyıklı bir kişi olan Baksı (Bakhsi) ya da şarlatan (Kam) çok büyük ciddiyetle ve saygınlıkla yanan kemiğin çatlaklarını araştırdı. Kemiğin geniş tarafında paralel çatlaklar yer aldığına o iyi şans anlamına, ancak tam aksi yöndeki çatlaklar ise şanssızlık anlamına gelmekteydi. Arminius Vambéry, *Sketches of Central Asia, Additional Chapters On My Travels, Adventures And On The Ethnology of Central Asia*, London 1868, s. 291; Hermann Vambéry, *Das Türkenvolk In Seinen Ethnologischen und Ethnographischen Beziehungen*, F.A. Brockhaus, Leipzig 1885, s. 128-130.

<sup>18</sup> Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. 1, Ankara 2018, s. 242; J. Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 76-78; J. Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Türkçe Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, İstanbul 2018, s. 173-174.

<sup>19</sup> Eliade, *a.g.e.*, s. 195; Eugene Schuyler, *Türkistan*, Çev. Firdevs Çetin-Halil Çetin, İstanbul 2007, s. 365; J.P. Roux, *Orta Asya’da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 151-152.

<sup>20</sup> Eliade, *a.g.e.*, s. 188-190; Ayrıca kürek falı için bkz. Recep Yaşa, “Türklerde Animist Düşüncenin Yansımaları: Kürek Kemiği ve Aşık Kemiği Falı”, *Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, Cilt: II, Sayı: 3, Sakarya 2016, s. 7-14.

<sup>21</sup> Narşahi, *Târîh-i Buhârâ*, Arapçadan Tercüme: Abû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kubâvî, Farsçadan Tercüme ve Notlar: Erhan Göksu, Ankara 2013, s. 93.

<sup>22</sup> İslam kaynaklarında “*Kürsul*” olarak geçen bu isim Kafesoğlu’na göre “*Kül-çor*” (İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul 1997, s. 144); Salman’a göre, “*Külçur*” şeklindedir. (Hüseyin Salman, *Türgişler*, Ankara 1998, s. 48-49, 56).

kuyruklarını kestiler.<sup>23</sup> Nasr oradan ayrılacağı zaman Türkler kemiklerini götürmesinler diye Kürsul'u yaktırdı. Bu, Türkler için Kürsul'un öldürülmesinden daha ağır bir şey idi.<sup>24</sup>

A. İnan, kemiklerden dirilme inancının bugünde Altay Şamanistler, hat-ta Müslüman Türklerde bile mevcut olduğunu kaydeder. Ayinlerde kurban edilen hayvanların kemikleri kırılmaz, köpeklere verilmez, ateşte yakılır veya toprağa gömülür. Bazı özel yapılan ayinlerden sonra kurban kemikleri topla-nıp bir kaba konularak kayın ağacına asılır.<sup>25</sup>

Yalnız şunu belirtelim ki Çin yıllıklarına göre, bu dönemde eski Türklerin ölüleri gömme şekilleri çok çeşitlilik göstermekteydi. Kremasyonun yanı sıra ölüyü mumyalayarak mezar odasına koyma, toprağa gömme, cesedi tabutla ağaca asma, bir çardak üzerine bırakma, etlerinden ayrılmış kemiklerin bir kaba koyma gibi âdetlerin uygulandığı bilinmektedir. Bu defin uygulamaları her zaman aynı amaca yönelik farklı yöntemlerdi. Çünkü Türk cenaze törenleri ve ölüleri anma törenlerinde, ölü bedeninin büyük bölümünün, yani kemiklerinin yılın cenaze töreninin yapılmasına imkân veren iki dönemine dek -ağaç yaprak-ların düşme ya da yeniden çıkma zamanına- muhafaza edilmesi gerekiyordu.<sup>26</sup>

Yukarıda ifade ettiğimiz dini inanç ve geleneklerin etkisiyle, Moğollar fet-hettikleri topraklarda büyük düşmanlarının varlıklarını tümüyle yok etmek için, bazı Türk hükümdarlarının türbelerini tahrip ettikleri gibi, kemiklerini de mezarlarından çıkararak ateşte yaktılar.<sup>27</sup> Bu şekilde, hayatın temel sebebi olan kemiklerin ateşte yakılması nedeniyle, fethettikleri topraklar üzerinde yeniden canlanma olmayacağından, tam bir hâkimiyet sağlanmış olacaktı. Yoksa Moğollar yapmış oldukları gaddarlıklara rağmen kan akıtmak isteme-mekteydiler. Çünkü Türk ve Moğollarda yalnız insana değil hayvan kanına karşı bile bir çekinme hissi vardı. Bunun sonucu olarak kanın yere akıtılması

<sup>23</sup> Eski Türkler arasında çok yaygın olan yas adetlerinden biri bağıra bağıra ağlamaları, bıçak-la yüzlerini ve saçlarını kesmeleri ve bindikleri atın kuyruğunu kesmeleridir. Çin kaynakları, Gök-Türklerin cenaze törenlerinde, ölenin aile fertleri ile akrabaları çadırın etrafında ağlaşıp bağ-rışarak dönerler iken bıçakla yüzlerini kestiklerini, kanla gözyaşının birbirine karıştığını kaydeder. (Liu Mau-Tsai, *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev. Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, İstanbul 2019, s. 22, 64). Eski Türkler arasında çok yaygın olan diğer bir adet de atın kuyruğunun kesil-mesidir. Eski Oğuzlar, İslâm dinini kabulünden çok sonra bile, bu âdete uymuşlardır. (Abdülkadir İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara 1986, s. 198). Dede Korkut Hikâyeleri'nde kahraman-ların son vasiyetleri de atlarının kuyruklarını kesmektir. (Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*, Ankara 1064, s. 119).

<sup>24</sup> İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (İslâm Tarihi)*, C. 5, Çev. Yunus Apaydın, İstanbul 1986, s. 196-198; Ayrıca bu hususta bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ankara 1990, s. 207-208; H.A.R. Gibb, *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, Çev. Has-san Kurt, Ankara 2005, s. 107-108; V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Haz. K. Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Ankara 1975, s. 23.

<sup>25</sup> A. İnan, *Şamanizm*, s. 100-101.

<sup>26</sup> Gökçen Kapusuzoğlu, "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Ge-lenekleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, 2015, s. 509-515; Jale Özlem Oktay Çerezci, "Moğolistan'da Bulunan Göktürk Dönemine Ait Süslemeli Anı-Mezar Örnekleri", *Art-Sanat Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020, s. 301; J.P. Roux, *Türklerin Tarihi*, Türkçe Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, İstanbul 2004, s. 148-149.

<sup>27</sup> Moğollarda olduğu gibi, Yakutlar ve Altay Türklerinde de en çok saygı gösterilen şey güneş ve ateştir. Her ikisi de hayatın temel sebeplerinden biri sayılır. Vambery, *a.g.e.*, s. 156.

yasaktı. Hükümdar yahut hükümdar ailesinden biri ölüm cezasına çarptırıl-  
sa dahi bir damla kanının yere dökülmemesi gerekirdi.<sup>28</sup> Bu sebepten dolayı,  
Moğollarda kansız infaz yöntemleri arasında, kurbanın ağzına taş veya dışkı  
doldurarak nefessiz bırakmak vardı.<sup>29</sup> Bu uygulamanın yaygın olduğu, Cengiz  
Han'ın Yasak'ın da ve bu olguyu haklı çıkaran birkaç eski veya çağdaş çalış-  
ma da görülür.<sup>30</sup>

Hiç şüphe yoktur ki, Moğollarda kemik yakmanın inanç boyutunu ve uy-  
gulamalarına en açık şekilde Cengiz Han'ın batıya doğru yürüyüşü sırasında  
tanık olunmaktadır. Nitekim Kara-Hitây İmparatorluğu'nu ele geçiren Mo-  
ğollar, batıya doğru ilerleyerek 1219 yılında Mâverâünnehr'e saldırdılar. Bu  
karşılaşmada Harezmsâhlar ordusu çökünce Sultan Muhammed Harezmsâh  
Hazar Denizi'nde küçük bir adaya (Abeskûn) kaçtı. Burada her şeyini kaybet-  
miş halde, Aralık 1220 ya da Ocak 1221'de bitkin ve umutsuzluktan öldü.<sup>31</sup>  
Bu süreçte, Muhammed Harezmsâh'ı kovalamaca dokuz ay sürmüş, ancak  
tek bir savaş gerçekleşmemiş, fakat askerî harekât başarıyla sonuçlanmıştı.  
Ne var ki, Cengiz Han'ın gözünde bu harekât başarısızlığa uğramış ve yeteri  
kadar tatmin olmamıştı. Çünkü Muhammed Harezmsâh, ya da en azından  
cesedi ele geçmemiş ve kemikleri yakılmadığı için de yaşamının bir kısmını  
korumaya ve tehlikeli olmaya devam edebilirdi.

Şaman imgelerinde de ana nokta, kurbanın yenilmiş olmasına karşın, ke-  
miklerinde bulunan kalıtsal bir eski duruma dönme gücü vardır ve böylece  
hayata kalabilirdi.<sup>32</sup> Bu durumda Muhammed Harezmsâh'ın kemiklerinin ele  
geçirilmesi ve yakılması gerekiyordu. Ancak Cengiz Han bu fırsatı yakalayaya-  
madı. Bu arada, Celâlû'd-din Harezmsâh babasının naaşını Abeskûn Ada-  
sı'ndan Erdehin'e naklettirdi.<sup>33</sup> Celâlû'd-din Harezmsâh'ın ölümünden sonra,

<sup>28</sup> M. Fuad Köprülü, *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, İstanbul 1983, s. 71.

<sup>29</sup> Leurence Bergreen, *Marco Polo Venedik'ten Şang-tu'ya*, Çev. Mine Zeybekoğulları, İstanbul 2018, s. 50.

<sup>30</sup> Cüveynî, *Târih-i Cihân Güşa*, C. I, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 1988, s. 97; J.P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, s. 135.

<sup>31</sup> Cüveynî, *a.g.e.*, s. 135-170, 187-190; Nesevi, *Calâlüttin Harezmsâh*, Çev. Necip Asım, İstanbul 1934, s. 34-37; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. 12, Türkçe Çev. Ahmet Ağrakça-Abdülkerim Özyayın, İstanbul 1987, s. 316-329; El Ömerî, *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul 2014, s. 350; Ayrıca bkz. V.V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, s. 451; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Ankara 1984, s. 223-285; Harold Lamb, *Genghis Khan The Emperor of All Men*, New York 1952, s. 123-147; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Attila- Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzman, İstanbul 1993, s. 234-235; Stephen Trunbull, *Genghis Khan, The Mongol Conquests 1190-1400*, New York and London 2003, s. 24.

<sup>32</sup> Joseph Campbell, *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul 2011, s. 254, 289.

<sup>33</sup> Nesevi'ye göre, Sultan Celâlû'd-din Harezmsâh 1229 yılında Ahlat'ı kuşatırken, babasının naaşını defnettirmek amacıyla, İsfahan'da bir medrese ve içinde muhteşem bir türbe yapılmasını emretmişti. Bu işe, Mukarrebüddin memur edildi ve kendisine 30 bin dinar verilerek gönderildi. Ayrıca inşaatın tamamlanması hususunda icap eden paranın temini Irak vezirine bildirildi. Mukarrebüddin hareketinden dört ay sonra İsfahan'a varan müellif Nesevi medrese duvarlarının adam boyu yükselmiş olduğunu görmüştü. O sırada Celâlû'd-din Harezmsâh'ın halası olup Mâzenderân'da bulunan, eski Mâzenderân meliki Hüsamüddeve Erdeşir'in dul karısı Şah-hatun'a, Mâzenderân emirleri ve büyüklüğünün refakatinde bizzat, adaya giderek Sultan Muhammed Harezmsâh'ın kemiklerini, İsfahan'daki inşaatın hitamına kadar kalmak üzere, Dümavend ile Mâzenderân arasındaki sarp ve muhkem Erdehin kalasına nakledilmesine dair bir ferman yolladı. Bu

Moğollar Erdehin Kalesi'ni ele geçirince Muhammed Harezşah'ın kemiklerini mezardan çıkararak<sup>34</sup> Ögedey Kağan'a götürüldü ve onun fermanıya da yakıldı.<sup>35</sup>

Harezşahlar Devleti'nin neredeyse tamamını ele geçirmiş olan Cengiz Han'ın bir sonraki hedefi Amu-Deryâ (Ceyhun) Nehri'nin ötesindeki yerleşim yerlerini fethetmek oldu. Bu iş için en küçük oğlu Tolui (Tüluy) görevlendirdi. Strateji olarak şiddet kullanıldı ve üç önemli şehir Merv, Nişapur ve Herat üç ayda ele geçirilerek yakılıp yıkıldı ve adı geçen şehirler yerle bir edildi. Bilhassa Moğollar tarafından ele geçirilen ve Sultan Sancar'a baş şehirlik yapmış Merv şehrinde çok büyük katliam yapıldı. Şehir talan edildi, tüm binalar yıkıldı, tüm kitaplar ya yakıldı ya da gömüldü. Türkistan'ın incisi ve Osmanlı'nın ata şehri Merv, hemen hemen her şeyini ve tüm insanlarını kaybetti.<sup>36</sup> İşte bu katliam sırasında, 22 veya 29 Nisan 1157 (14 Rebiyülevvel 552 Pazartesi) tarihinde ölen<sup>37</sup> ve kendisinin sağlığında yaptırdığı Dâru'l-âhret (Ahiret-evi) adını verdiği türbeye defnedilen Selçuklu Sultanı Sancar'ın muhteşem türbesi yok edildi, naaşı çıkarılarak kemikleri yakıldı.<sup>38</sup> İbnü'l Esir, Moğolların Sultan Sancar'ın türbesini yakmadan önce içinde mal ve para bulunur diye kabri açıklarını kaydeder.<sup>39</sup>

Diğer taraftan Celâlû'd-din Harezşah, Cengiz Han tarafından uzaklaştırılıncaya kadar Gazne'yi elinde tutabildi. Cengiz Han tarafından gönderilen oğlu Ögedey, Gazne'yi aldıktan sonra halkının büyük kısmını aynı şekilde katlettiği gibi geri kalanını da esir olarak götürdü.<sup>40</sup> Bu sırada, 30 Nisan 1030 (Rebiyülâhir'in çıkmasına yedi gün kala) tarihinde ölen Gazneli Sultan Mah-

---

fermanı Sultan Celâlû'd-din Harezşah'ın münşisi olan müellifimiz Nesevi kaleme almıştı. Nesevi, *a.g.e.*, s. 122; Cüveyni, *a.g.e.*, C. II, s. 95 (Dipnot: 180); İbrahim Kafesoğlu, *a.g.e.*, s. 284.

<sup>34</sup> Cüveyni, *a.g.e.*, s. 95; Kazvini, *Târih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara 2018, s. 396.

<sup>35</sup> Kazvini, *a.g.e.*, s. 396 (Dipnot: 324); Ahmet Yaşar Ocak, *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İstanbul 2010, s. 170-174.

<sup>36</sup> Cüveyni, *a.g.e.*, s. 193-204; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. XII, Çev. Ahmet Ağrakça-Abdulkerim Özyayın, s. 353-355; V.V. Barthold, *a.g.e.*, s. 468-470; Rene Grousset-İzzet Tanju, *Cihan Fatihî Cengiz Han*, İstanbul 2001, s. 227-228; Man, *a.g.e.*, s. 197-200.

<sup>37</sup> Bundarî ve Hüseyinî'ye göre, 552 senesi 14 Rebiyülevvel Pazartesi (26 Nisan 1157); İbnü'l Esir'e göre, Rebiyülevvel 552 (Nisan-Mayıs 1157); Reşidüddin'e göre 551 (1156-1157); Cüveyni'ye göre 26 Rebiyülevvel 552 (8 Mayıs 1157); el-Ömerî'ye göre 552 (1157/1158) tarihinde Sultan Sancar ölmüştür. Bundarî, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra*, Türkçe Çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçuklular Tarihi*, İstanbul 1943, s. 232; Hüseyinî, Sadreddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali, *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, Türkçe Çev. Necati Lugal, Ankara 1943, s. 87; İbnü'l Esir, *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (İslâm Tarihi)*, C. 11, Çev. Abdulkerim Özyayın, İstanbul 1987, s. 187; Ravendi, *Râhat-üs-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr*, C. 1, Türkçe Çev. Ahmet Ateş, Ankara 1999, s. 180; Reşidüddin Fazlullah, *Câmiü't-Tevârih*, Türkçe Çev. Erkan Göksoy-H. Hüseyin Güneş, *Selçuklu Devleti*, İstanbul 2011, s. 184; Cüveyni, *a.g.e.*, C. II, s. 14; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 282; Ayrıca bkz. V.V. Barthold, *a.g.e.*, s. 471-474; Sargey Grigoreviç Ağacanova, *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necf-Ahmet R. Annaberdiyev, İstanbul 2006, s. 322.

<sup>38</sup> Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 196; Paul Roux, *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, s. 198; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1993, s. 235; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s. 317-323.

<sup>39</sup> İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. XII, s. 352.

<sup>40</sup> M. Longworth, "Gazne", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1988, s. 741-742; V.V. Barthold, *a.g.e.*, s. 468-470.

mud'un<sup>41</sup> kendi inşa ettirdiği Sarayı Saadet'deki (Mutluluk Sarayı)<sup>42</sup> mezarı bulunup toprak altındaki kemikleri çıkarılarak, Moğolların anlayışına uygun bir biçimde yakıldı. Bu hususta İlhanlı Tarihçisi Kazvini: "Çoban'ın büyük oğlu düşmanı dövüp ve Gazne'yi işgal ettikten sonra o vilayette yağma ve katliam yaptı. Gazi Sultan Mahmud-i Sebüktekin'in mezarında taşkınlıklar yaptılar. Onun mezarını kazdılar. Yazıları parçaladılar. Şüphesiz Yüce Allah'da onların hanedanına kötülük gönderdi."<sup>43</sup> der. Nesevi de bu konuda "Moğollar bütün sultanların bir asıdan geldiklerinin zannıyla ve bu münasebetle rast geldikleri mezarlardan kemikleri çıkararak yakarlardı."<sup>44</sup> der.

Moğollar, Türk hükümdarlarının kemiklerini yakmakla da yetinmediler. Eski insanların resimlerinin hayattaki insanlara zarar vereceği inancını taşıdıkları için, toprak üstünde bulunan Türk heykellerinin başlarını dahi kırarak onlara da zarar verdiler. Arkeologların Türk kurganlarında yaptıkları kazılarda, Türk soyunun bütün özelliklerini gösteren başı kesilmiş ve çok iyi korunmuş heykellerin bulunması bunu doğrulamaktadır.<sup>45</sup>

Moğolların kemik yakma âdeti yüzyıllar sonra, Müslüman Türk ve İslâm devletlerinde de devam etti. Moğolların Türk mezarlarını açmaları bir çeşit hakaret etme ve öç alma yerine de geçmekteydi. Bu nedenle, Hunlara karşı ayaklanan Proto Moğol Wuhuanlar, Hun hakanlarının aile mezarlarına saldırı için hiç vakit kaybetmediler (M.Ö. 70). Oysa ki, bazı yabancı kaynaklarında tanıklık ettiği gibi ecdat mezarlarına saldırılması Türk töresine göre cezalandırılırdı. Bu saldırıya çok kızan Hunlar doğuya bir akın yaparak, Proto Moğol Wuhuanlara saldırarak onları ağır bir şekilde cezalandırdılar.<sup>46</sup>

XVI. yüzyılda bu âdet, Safevîlerin kurucusu Türk asıllı Şâh İsmail tarafından uygulandı. Şemahi yakınlarındaki Cebânî mevkiinde Safevî ordusuna yenilip (906/1500) ve öldürülen Şirvan Şâh Ferruh Yesâr'ın başıyla bedeni birleştirilerek yakıldı.<sup>47</sup> Öldürülen Şirvan askerlerinin başından kuleler oluşturuldu.<sup>48</sup> Aynı şekilde, Akkoyunlu Sultanı Murad'ın öldürülmesi üzerine,

<sup>41</sup> Beyhaki, *Tarih-i Beyhaki*, Çev. Necati Lugal, Haz. Hicabi Kırlangıç, Ankara 2019, s. 12; İbnü'l Esir, *a.g.e.*, C. 9, Çev. Abdülkerim Özeydin, s. 307; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 48-49; el-Ömerî, *a.g.e.*, s. 204.

<sup>42</sup> Joseph Deguignes, *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarihi-i Umumisi*, C. 3, Çev. Hüseyin Cahit, İstanbul 1924, s. 286.

<sup>43</sup> Kazvini, *a.g.e.*, s. 500; Bertold Spuler, *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev. Cemal Köprülü, Ankara 1987, s. 139.

<sup>44</sup> Nesevi, *a.g.e.*, s. 122-123.

<sup>45</sup> V.V. Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, s. 24.

<sup>46</sup> Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, I, Ankara 1981, s. 285-287.

<sup>47</sup> Hasan Rumlu, *(Ahsenü't Tevârih) Şâh İsmail Tarihi*, Çev. Cevat Cevan, Ankara 2004, s. 55; Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 20; Tufan Gündüz, *Son Kızılbaş Şâh İsmail*, İstanbul 2013, s. 63.

<sup>48</sup> Nitekim Babür'de, Hindistan'a doğru yol alırken kendilerine saldıran yüz, yüz elli kadar Kühet Afganlı'yı ele geçirerek başlarını vurdurarak ve bu başlardan bile görülebilen bir kule diktirdi. (Bkz. Babur, *Vekaifi Babur'un Hâtratu*, C. II, Çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara 1987, s. 159; Jean Paul Roux, *Babur Büyük Moğolların Tarihi*, Çev. Lale Arslan Özcan, İstanbul 2018, s. 225-229). Emir Timur'da Herat, Delhi ve Bağdat'ın fethi sırasında öldürülen binlerce düşmanlarının kafatasıyla kuleler diktirdi. Nizamüddin Şâmî, *Zafernâme*, Farsçadan Çev. Necati Lugal, Ankara 1087, s.



Şâh İsmail, Yezd şehrini ele geçirerek katliam yaptı ve Muhammed Kere'yi,<sup>49</sup> Eberküh'dan İsfahan'a getirip akrabalarıyla birlikte yaktırdı (910/1504).<sup>50</sup> Daha sonra Safevî kuvvetlerini Horasan'a süren Şâh İsmail, Merv yakınındaki Tahirabad'da, Özbeklerle yapılan büyük savaşta Şeybek Han (Şâhi Beg Han) öldürüldü (916/1510). Şeybek Han'ın kafası kesilerek kafa derisi yüzülüp içine saman dolduruldu ve Osmanlı padişahı II. Beyazid'e gönderildi. Kafatasının üst kısmı altınla kaplayarak Şâh İsmail'e kadeh yapıldı.<sup>51</sup> Bilahare Herat'a yönelen Şâh İsmail halkı yıldırmaq için Horasan'ın büyük insanlarından Şeyhülislam'ı Melik çarşısında yaktırdı.<sup>52</sup> Böylece "ruhun ikametgâhı" olan kemiklerin gücü yok edilmek istendi.

Aslında bu inancın izlerine binlerce yıl önceden İskitler ve Hunlarda rastlanmaktaydı. İskitler düşmanlarının kafataslarını kaşlarının hizasından keserek dışını köseleyle, içini altınla kaplayarak içki kâsesi niyetine kullanmaktaydılar.<sup>53</sup> Hunlarda da aynı âdet vardı. Büyük Hun hükümdarı Mete'nin oğlu Hakan Lao-shang (Ki-ok)'da, Yüce kralını öldürdükten sonra, onun kafatasından bir şarap kâsesi yaptırmıştı ki<sup>54</sup> bunun da sembolik bir anlamı vardı. Esasen burada yenen hükümdarın, yenilen hükümdarın kafatasını kadeh yapıp içki içtiği durumlarda; yenilen halka yeni bir hükümdar atanarak yönetme hakkı verilmekteydi. Ancak bu halka hiçbir zaman siyasi bağımsızlık tanınmazdı.<sup>55</sup>

Bu bakımdan Moğollar, Rene Grousset'in düşündüğü gibi cahillik ya da ilkellikten insanları öldürmüyorlar<sup>56</sup> veya bir vahşet olduğunu hatırlatmak için hükümdarların kemiklerini mezarlarından çıkarıp yakmıyorlardı. Moğol yasası gereğince, kötülük ve hastalık kavramları bir bütün olduğuna inandıkları için, her türlü zararlı belirtiyi ortadan kaldırmak istiyorlardı.<sup>57</sup> Ancak Moğol istilası Türk ve İslâm Dünyası bakımından sonuçları oldukça kanlı, bir o kadar yıkıcı oldu. Her ne kadar bu kanlı yıkım, ırksal ve dini bir düşmanlık olduğunu ya da bir ideolojinin merhametsizce uygulandığını akla getiriyorsa

232; İbni Arabşah, *Acâibu'l Makdur (Bozkırlardan Gelen Bela)*, Çev. Ahsen Batur, İstanbul 2012, s. 285-286; J.P. Roux, *Orta Asya Tarihi ve Uygarlık*, s. 342.

<sup>49</sup> Muhammed Kere, Akkoyunlular zamanında Eberküh hâkimiydi. Şah İsmail'in Şiraz seferi sırasında ona armağanlar göndererek itaatini bildirmiş, Şah İsmail'de onun Eberküh hâkimliğinde kalmasına müsaade etmişti. T. Gündüz, *a.g.e.*, s. 80-81.

<sup>50</sup> Hasan Rumlu, *a.g.e.*, s. 101-103.

<sup>51</sup> Hasan Rumlu, *a.g.e.*, s. 137-150; Mirza Haydar Duğlat, *Tarih-i Reşidî*, İngilizce Çev. E. Denison Ross, Türkçe Çev. Osman Karatay, İstanbul 2006, s. 405-408; Carl Brockelmann, *İslâm Utusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, TTK, Ankara 1992, s. 263.

<sup>52</sup> Duğlat, *a.g.e.*, s. 409-410.

<sup>53</sup> *Herodot Tarihi*, Çev. Perihan Kuturman, İstanbul 1973, s. 178-179; *Herodotos Tarihi (Historiai)*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul 2006, s. 323-324; Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1993, s. 40.

<sup>54</sup> Ögel, *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1971, s. 27-28; Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul 1988, s. 69; Hüseyin Namık Orkun, *Türk Tarihi 1*, Ankara 1946, s. 27-28; Grousset, *a.g.e.*, s. 40, 45.

<sup>55</sup> Gyula Nemeth, *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila*, Çev. Tarık Demirkan, İstanbul 1996, s. 70.

<sup>56</sup> Rene Grousset, *Bozkır İmparatorluğu, Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzmen, İstanbul 1993, s. 246.

<sup>57</sup> Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, İstanbul 2012, s. 41-43.

da böyle değildi. Kendilerini Tanrı'nın seçilmiş halkı görmekteydiler. Bunu kanıtlamak için ağır basan tek husus fetihtir.<sup>58</sup> Fetih ölümsüz Tanrı'nın Cengiz Han'a kabul ettirdiği kaderdi. Bu bakımdan Türk hükümdarlarının mezarlarından çıkarılarak kemiklerinin yakılmasının amacı, hem Moğol inancı gereği fethettikleri topraklarda düşman bildikleri insanların varlıklarını tümüyle yok etmek ve hem de Moğol hâkimiyetini sağlamaktı. Bu nedenle, fethettikleri topraklarda kutsal saydıkları eski geleneklerini terk etmediler.<sup>59</sup>

Sonuç olarak *Tarihi Kayıtlar* bize göstermektedir ki, Moğollar, kemiği insan ve hayvan vücudunun en devamlı unsuru olarak görmüşlerdir. Moğolların ölümsüz olan ruhun kemiklerde bulunmasından dolayı kemiğe saygı duydukları ve titizlikle korudukları anlaşılmaktadır. Bu anlayışın temelinde, yeniden dirilişin kemikler sayesinde olacağına dair inancın yattığını görmek mümkündür. Bu inancın etkisiyle hareket eden Moğolların büyük düşmanlarının kemiklerini mezarlarından çıkararak yaktıklarına dair inanış, *Tarihi Kayıtlarla* tespit edilmiştir. Aynı inancın izlerine Timurlular ve Safevilerde de rastlandığına değinilmiştir.

Bununla birlikte, Türk hükümdarlarının cesetlerinin mezarlarından çıkarılarak kemiklerinin yakılması her ne kadar Moğolların inancına göre meşru kabul edilirse edilsin, Türkler için tarihte yaşanan ve unutulmayan acı olaylardan biridir.

### Kaynaklar

AGACANOV, Sargey Grigoreviç: *Selçuklular*, Çev. Ekber N. Necef-Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2006.

BABUR, Gazî Zahirüddin Muhammed: *Vekayi Babur'un Hâtrâtı*, C. II, Çev. Reşit Rahmeti Arat, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

BARTHOLD, W.: *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler*, Haz. K. Yaşar Koprıman-İsmail Aka, Kültür Bakanlığı Kültür Yayınları, Ankara 1975.

\_\_\_\_\_: *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990.

\_\_\_\_\_: "Cengiz Han", *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul 1988.

BERGREEN, Laurence: *Marco Polo Venedik'ten Şang-tu'ya*, Çev. Mine Zeybekoğulları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

BEYHAKÎ, Ebu'l Fazl Muhammed b. Hüseyin, *Tarih-i Beyhaki*, Çev. Necati Lugal, Haz. Hicabi Kırılanc, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

BROCKELMANN, Carl: *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, Çev. Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

BUNDARİ, *Zubdetu'n-Nusra ve Nuhbetu'l-Usra*, Türkçe Çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1943.

CAMPBELL, Joseph: *İlkel Mitoloji Tanrının Maskeleri*, Çev. Kudret Emiroğlu, İmge Kitapevi, İstanbul 2011.

<sup>58</sup> Ricoldus De Monte Crucis, *Doğu Seyahatnamesi, Bir Dominikan Keşişin Anadolu ve Ortadoğu Yolculuğu*, Latince Aslından Çev. Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul 2018, s. 51.

<sup>59</sup> Bkz. Korykoslu Hayton, *Doğu Ülkelerinin Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan, İstanbul 2015, s. 74-75.

CARPINI, Plano: *Moğolistan Seyahatnâmesi (1245-1247)*, Çev. Ergin Ayan, Gece Kitaplığı, İstanbul 2014.

CEZAR, Mustafa: *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977.

CÜVEYNİ, Aladdin Ata Melik: *Tarih-i Cihan Güşa*, C. I-III, Çev. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.

ÇEREZCİ, Jale Özlem Oktay: "Moğolistan'da Bulunan Göktürk Dönemine Ait Süslemeli Anı-Mezar Örnekleri", *Art-Sanat Dergisi*, Sayı: 14, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 2020.

ÇORUHLU, Yaşar: "Orta Asya'da Ölü Kemiği Muhafaza Kapları (Ossuary/Navs) ve Türk Sanatındaki Yeri Üzerine Değerlendirmeler", *Akdeniz Sanat Dergisi*, C. 13, S. 23, Özel Ek Sayı, 2019.

DEGUIGNES, Joseph: *Hunların, Türklerin, Moğolların ve Daha Sair Tatarların Tarih-i Umumisi*, C. 3, Çev. Hüseyin Cahit, Tanin Matbaası, İstanbul 1924.

DUĞLAT, Mirza Haydar: *Tarih-i Reşidî*, İngilizce Çev. E. Denison Ross, Türkçe Çev. Osman Karatay, Selenge Yayınları, İstanbul 2006.

DRURY, Nevill: *Şamanizm*, Çev. Erkan Şimşek, Okyanus Yayınları, İstanbul 1996.

ELIADE, Mircea: *Şamanizm*, Çev. İsmet Birkan, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.

EL-ÖMERİ, Şihabeddin b. Fazlullah: *Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım*, Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2014.

ERGİN, Muharrem: *Dede Korkut Kitabı Metin-Sözlük*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964.

ERÖZ, Mehmet: *Türkiye'de Alevilik ve Bektâşilik*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.

GIBB, H.A.R.: *Orta Asya'da Arap Fetihleri*, Çev. Hasan Kurt, Çağlar Yayınları, Ankara 2005.

GROUSSET, Rene - TANJU, İzzet: *Cihan Fatihî Cengiz Han*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2001.

GROUSSET, Rene: *Bozkır İmparatorluğu, Attila-Cengiz Han-Timur*, Çev. Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1993.

GÜNDÜZ, Tufan: *Son Kızılbaş Şah İsmail*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013.

*Herodot Tarihi*, Çev. Perihan Kuturman, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.

HÜSEYİNİ, Sadreddin Ebu'l - Hasan Ali İbn Nasır İbn Ali: *Ahbâr üd-Devlet is-Selçukiyye*, Türkçe Çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1943.

İBNİ ARABŞAH: *Acâibu'l Makdur (Bozkırlardan Gelen Bela)*, Arapçadan Çev. Ahsen Batur, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.

İBNÜ'L ESİR: *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (İslâm Tarihi)*, C. 5, Çev. Yunus Apaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1986.

\_\_\_\_\_ : *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (İslâm Tarihi)*, C. 11, Çev. Abdülkerim Özyaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

\_\_\_\_\_ : *El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi (İslâm Tarihi)*, C. 12, Çev. Ahmet Ağırakça-Abdülkerim Özyaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1987.

İNAN, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

\_\_\_\_\_ : *Makaleler ve İncelemeler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

JAMES, Wendy: *Törenselleşen Hayvan*, Çev. Sevdâ Çalışkan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.

KAFESOĞLU, İbrahim: *Harezmsâhlar Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.

\_\_\_\_\_ : *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.

KAPUSUZUĞLU, Gökçen: "Çin Kaynaklarına Göre Türk Kültür Çevresinde Evlenme ve Cenaze Gelenekleri", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 34, S. 58, 2015.

KAZVİNİ, Hamdullah Müstevfi: *Târih-i Güzide*, Çev. Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

KORYKOSLU HAYTON: *Doğu Ülkelerinin Tarihinin Altın Çağı*, Latince'den Çev. Altay Tayfun Özcan, Selenge Yayınları, İstanbul 2015.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad: *İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983.

LAMB, Harold: *Genghis Khan The Emperor of All Men*, Published by Bantam, New York 1952.

LONGWORTH, M.: "Gazne", *İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul 1988.

MAN, John: *Cengiz Han, Yaşamı Ölümü ve Yeniden Dirilişi*, Çev. İsmail Tulçalı, Nokta Kitap, İstanbul 2004.

*Moğolların Gizli Tarihi (Monghol-un Niuça Tobça'an) (Yazılışı: 1240)*, I, Çev. Ahmet Temir, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.

NARŞAHİ, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer: *Târih-i Buhârâ*, Arapçadan Tercüme: Abû Nasr Ahmed b. Muhammed el-Kubâvî, Farsçadan Tercüme ve Notlar: Erhan Göksu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013.

NEMETH, Gyula: *Hunlar ve Tanrının Kırbacı Attila*, Çev. Tarık Demirkan, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1996.

NESEVİ: *Calâlüttin Harezmsâh*, Çev. Necip Asım, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1934.

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ: *Zafernâme*, Farsçadan Çev. Necati Lugal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1087.

OCAK, Ahmet Yaşar: *Alevî ve Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.

ORKUN, Hüseyin Namık: *Türk Tarihi 1*, Akba Kitabevi, Ankara 1946.

ÖGEL, Bahaeddin: *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, C. 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.

\_\_\_\_\_ : *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.

RAVENDİ: *Râhat-üs-Sudûr ve Ayet-üs-Sürûr*, C. 1, Türkçe Çev. Ahmet Ateş, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.

REŞİDÜDDİN, Fazlullah: *Câmiü't-Tevârih*, Çev. Erkan Göksu-H. Hüseyin Güneş: *Selçuklu Devleti*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011.

ROUX, Jean Paul: *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, Türkçeye Çev. Aykut Kazancıgil-Ayşe Bereket, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

\_\_\_\_\_ : *Altay Türklerinde Ölüm*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1999.

\_\_\_\_\_ : *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2005.

\_\_\_\_\_ : *Türklerin Tarihi*, Türkçeye Çev. Aykut Kazancıgil-Lale Arslan Özcan, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2004.

\_\_\_\_\_ : *Babur Büyük Moğolların Tarihi*, Çev. Lale Arslan Özcan, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

RUMLU, Hasan-i: *Şah İsmail Tarihi (Ahsenü't Tevârih)*, Çev. Cevat Cevan, Ardıç Yayınları, Ankara 2004.

SAGALAVEY, Andrey Markoviç: *Ural-Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çev. Ali Toraman, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2017.

SALMAN, Hüseyin: *Türgişler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998.

SCHUYLER, Eugene: *Türkistan*, Çev. Firdevs Çetin-Halil Çetin, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2007.

SPULER, Berthold: *İran Moğolları, Siyaset, İdare ve Kültür İlhanlılar Devri, 1220-1350*, Çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

SÜMER, Faruk: *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.

TRUNBULL, Stephen: *Genghis Khan and The Mongol Conquests 1190-1400 (Essential Histories)*, Osprey Publishing, New York and London 2003.

TSAI, Liu Mau: *Çin Kaynaklarına Göre Doğu Türkleri*, Çev. Ersel Kayaoğlu-Deniz Banoğlu, Selenge Yayınları, İstanbul 2019.

TURAN, Osman: *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969.

VAMBERY, Arminius: *Sketches of Central Asia-Additional Chapters On My Travels, Adventures And on The Ethnology of Central Asia*, Wn. H. @ Company, London 1868.

VAMBERY, Hermann: *Das Türkenvolk In Seinen Etnologischen und Ethnographischen Beziehungen*, F.A. Brockhaus, Leipzig 1885.

WEBER, Max: *Din Sosyolojisi*, Çev. Latif Boyacı, Yarı Yayınları, İstanbul 2012.

WILHELM, Von Rubruk: *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, Kronik Kitap, İstanbul 2012.

VLADIMIRTSOY, B.Y.: *Moğolların İçtimâî Teşkilatı Moğol Göçebe Feodalizmi*, Çev. Abdülkadir İnan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

## Extended Abstract

### The Faith Element And Effects Of The Bone (Skeleton) Burning In Mongols

The Mongols have seized many more rule and wealth in Europe, up to the borders of Asia. However, this situation could not change Mongolia's unique religious traditions and even its religious characters. One of these traditions is that the bones (skeleton) of their enemies are taken out of the graves and burned in fire.

As it is known, according to the Shamanist Mongols, human beings consisted of corpse and soul. The corpse was just flesh, bone and blood. Like blood, bones contained the sacred. In this respect, one of the important elements used in the friendship (and) ceremonies of the ancient Mongols was bone. As a matter of fact, Genghis Khan and Camuha became friends with each other through the magic power of the bone.

However, since bones allow rebirth, which constitutes the basic concept of Shamanism, the bone structure was the living thing itself. Therefore, in order for a human and an animal to be re-born, none of their bones should have been lost or broken. Essentially, the bones should not have been broken, as they enabled the deceased to survive and resurrect on the ground. If bones are broken or destroyed, man will not be able to resurrect, as he will lose all connection with the earth. The Italian monk traveler Plano Carpini reported this phenomenon, which is an old custom in Mongols.

Undoubtedly, the vital force of the bone stands out very well in the prophecy ceremonies performed with the scapula. The Mongols practiced willow sticks and arrows, minstrel and dice, dream interpretation, bowel fortune telling. However, among them, scapula horoscope has surpassed all other methods because it is frequently used as much as the confidence in itself.

Because of these religious beliefs and traditions about bones, the Mongols destroyed the shrines in order to completely destroy the existence of the Turkish rulers in the land they conquered, and they took their bones from their graves and burned them in the fire. Thus, since there would be no revival, full domination would be achieved.

There is no doubt that the belief extent and practices of bone burning in the Mongols are most clearly witnessed during Genghis Khan's westward march. As a matter of fact, the Mongols, who captured the Kara-Hittây Empire, advanced westward and attacked the Transoxiana in 1219.

In this encounter, when the army of the Khwarazmshahs collapsed, Khwarazmshah Muhammed, who had fled to a small island (Abaskün) in the Caspian Sea, died of exhaustion and despair in December 1220 or January 1221, losing everything. However, with Genghis Khan, this operation was unsuccessful. Khwarazmshah Muhammed, or at least his body should have fallen into his own hands. Because the main point in shaman images is that although the victim has been defeated, there is an inherited power to revert to his bones so that he can come back to life. In this case, the bones of Khwarazmshah Muhammed had to be seized and burned. After the death of Khwarazmshah Celâleddin Mengüberti, when the Mongols captured the Erdehin Castle, he was taken to Ogo-dei Khan by exhuming the bones of Khwarazmshah Muhammed and was burned with his decree.

The next goal of Genghis Khan, who had captured almost the whole of the Khwarezmshah State, was to seize Merv, Nishapur and Herat, the settlements beyond the Amu-Deryâ (Ceyhun) river, in three months and burned down. During the massacre, the magnificent mausoleum of the Seljuk Sultan Sancar was buried in the tomb he called Dâru'l-ahiret (afterlife house), was destroyed, his body was removed from the ground and his bones were burned.

In Ghazni, which was captured by the Mongols, the people of the city were massacred as in Merv. Meanwhile, the tomb of Sultan Mahmud was found in his own palace Saadet (Palace of Happiness), his bones were removed from the ground and burned in accordance with the understanding of the Mongols. According to Nesevi's record, the aforementioned Turkish rulers were cremated with the assumption that they came from an original.

The Mongols' custom of burning bones continued centuries later in the Muslim Turkish and Islamic states. The custom was applied by the founder of the Safavids, Shah Ismail of Turkish origin. The head and body of Shirvan Shah Ferruh Yesâr, who was defeated and killed by the Safavid army in the Cebâni location near Shemahi, were combined and burned. Likewise, upon the murder of Sultan Murad of Akkoyun, Şâh Ismail committed a massacre by seizing the city of Yazd and had Muhammed Kere brought to Isfahan and burned with his relatives.

It is understood that the Mongols took the bones of the Turkish rulers they came across, in other words, the skeletons, and burned them in order to prevent any possible rebirth. In this way, the dead Turkish rulers were ensured to remain on earth for a very short time and migrate to the other world, as their bodies would not take their former form, and their power was destroyed or wanted to be destroyed.

As a result, all these findings show us that the Mongols, who stayed away from the influence of Islam and preserved their old Shamanic traditions, continued their old Shamanic beliefs and traditions in the Turkish lands they conquered.